

Institut za uporedno pravo
Institute of Comparative Law

**SRPSKI FUDBAL – UPOREDNOPRAVNI IZAZOVI
I PERSPEKTIVE IV**

**SERBIAN FOOTBALL – COMPARATIVE LAW
CHALLENGES AND PERSPECTIVES IV**

Urednik/Editor:
Dr Miloš Stanić

Beograd, 2024.

SRPSKI FUDBAL – UPOREDNOPRAVNI IZAZOVI I PERSPEKTIVE IV
SERBIAN FOOTBALL – COMPARATIVE LAW CHALLENGES AND PERSPECTIVES IV

Izdavač / Publisher

Institut za uporedno pravo, Beograd / Institute of Comparative Law, Belgrade

Za izdavača / For the Publisher

Prof. dr Jelena Čeranić Perišić, direktor

Redakcioni odbor / Editorial Committee

Prof. dr Bojan Urdarević, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Prof. dr Velibor Džomić, Fakultet za državne i evropske studije, Podgorica

Dr Katarina Jovičić, Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Mina Zirojević, Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Vesna Čorić, Institut za uporedno pravo, Beograd

Doc. dr Jelena Vukadinović Marković, Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Dragan Prlja, Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Savo Manojlović, Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Iva Tošić, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd

Dr Jovana Rajić Čalić, Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Bogdana Stjepanović, Institut za uporedno pravo, Beograd

Jovana Misailović, LL.M, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Ivana Radomirović, Institut za uporedno pravo, Beograd

Milena Momčilov, Institut za uporedno pravo, Beograd

Anja Bezbradica, Institut za uporedno pravo, Beograd

Recenzenti / Reviewers

Prof. dr Vladan Petrov, sudija Ustavnog suda; Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Miroslav Đorđević, potpredsednik Visokog saveta tužilaštva;

Institut za uporedno pravo, Beograd

Prof. dr Mladen Milošević, dekan Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Miloš Stanković, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Božidar Otašević, Kriminalističko-policijски univerzitet

Dr Jelena Kostić, Institut za uporedno pravo, Beograd

Urednik / Editor

Dr Miloš Stanić

Tehnički urednik / Technical editor

Đorđe Marjanović

Tehnička priprema / Design

„Dogma“ Beograd

Štampa / Print

„Birograf Komp D.O.O“ Beograd

Tiraž / Edition

150

ISBN 978-86-82582-27-4

DOI 10.56461/ZR_24.SF

Ovaj zbornik radova nastao je u okviru naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2024. godini (evidencioni broj: 451-03-66/2024-03/200049 od 5. 2. 2024).

© **Institut za uporedno pravo, 2024. Sva prava zadržana.**

Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovano, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom – elektronskim, mehaničkim, kopiranjem, snimanjem, ili na bilo koji drugi način bez prethodne saglasnosti autora i izdavača.

POKOLJ NAVIJAČA NUCERIJE U POMPEJI 59 GODINE NOVE ERE – PRAVNI ASPEKTI**

Sažetak

Predmet istraživanja je masakr navijača iz rimskog gradića Nucerijske od strane navijača grada Pompeje koji se dogodio 59. godine nove ere u masovnoj tuči na gladijatorskim igrama u Pompeji, a koji opisuje rimski historičar Tacit. Autor na osnovu opšteg historijskog i pravnog konteksta analizira pravne mere koje je rimski Senat preduzeo povodom ovog događaja: zabranu organizovanja igara na period od deset godina za grad Pompeju, zabranu rada navijačkih udruženja umešanih u masakr, te kaznu progonstva za organizatora igara i podstrekače i kolovođe masakra. Autor pokušava na osnovu uporedne analize pravnih i literarnih izvora da preciznije utvrdi kakva je bila pravna kvalifikacija na osnovu koje su ove mere one donete, kakav je bio njihov karakter, te njihovo dejstvo.

Ključne reči: Sport; Pravo; Rimsko pravo; Huliganizam; Nasilje na sportskim manifestacijama; Gladijatorske igre.

1. DRUŠTVENI KONTEKST I PREDISTORIJA DOGAĐAJA IZ 59 GODINE.

Gradovi Pompeja (uništen u erupciji Vezuva 79. godine, danas arheološko nalazište) i Nucerijska (današnja Nočera Superiore, it. *Nocera Superiore*) su u prvom veku nove ere bila dva napredna rimska gradića sa statusom kolonije u oblasti Kampanija na jugu Italije. Odnosi stanovnika dva grada nisu bili prijateljski. Nucerijska je bila helenizirani oskanski grad, a Pompeja samnitski. Pre rimskog osvajanja, Pompeja je izvesno vreme bila članica saveza pod hegemonijom Nucerijske (*Lega nucarina*) koji je uključivao još Herkulanum, Stabiju i Sorento. U kasnijim vremenima su dva grada često zauzimala suprotne pozicije u političkim i vojnim sukobima, posebno u Savezničkom ratu (91-88) p. n. e. Pompeja se tada priključila pobuni Italika, dok je Nucerijska ostala lojalna Rimu. Pompeja je

* Naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu, samiralicic1@gmail.com

** Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada Instituta za uporedno pravo koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2024 godini (evidencioni broj: 451-03-66/2'024-03/200049 od 5. 2. 2024).

nakon žestokog otpora kapitulirala pred Sulinim trupama. Mnogi građani koji su učestvovali u pobuni su proterani, i na njihova imanja naseljeni su rimski kolonisti. Nucerijska, čija je teritorija bila opustošena od strane pobunjenika, nagrađena je za vernost Rimu proširenjem gradskog područja na račun Pompeje. Iako su se našli na poraženoj strani, mir je Pompejancima doneo niz pogodnosti. Rat je završen kompromisom po kojem su pobunjeni Italici koji polože oružje dobili amnestiju i rimsko građanstvo, što je i bio osnovni cilj pobune. Pompejanci su razvili prijateljske odnose sa doseljenim rimskim kolonistima zahvaljujući kojima su uspeli da izdejtvuju za svoj grad niz privilegija. Pompeja je odmah posle rata dobila status rimske kolonije koji joj je doneo široku samoupravu, koji će Nucerijska dobiti nešto kasnije. Pompejanci su se brzo i sami jezički i kulturno latinizirali, dok je Nucerijska ostala verna grčkom jeziku i tradicijama. I pre Savezničkog rata, Pompeja se u privrednom i infrastrukturnom smislu razvijala brže od Nucerijske, a nakon toga je potpuno prevazišla grad pod čijom je hegemonijom bila pre rimskog osvajanja. Dve godine pre događaja koji opisuje Tacit, Nucerijska je dobila nove stanovnike: izvestan broj rimskih vojnih veterana je naseljen na područje toga grada (Tac. *Ann.* 13. 31) gde su dobili zemljište, skoro sigurno ono koje je za vreme savezničkog rata oduzeto Pompeji. Ovaj događaj je verovatno podgrejao stare strasti.¹

Gladijatorske igre bile su bile vrlo popularan sport u Kampaniji i susednim oblastima. Zapravo, smatra se da upravo u tom delu Italije ova borilačka veština i nastala, odakle će kasnije biti preneti u Rim. Oko 70. godine p. n. e. u Pompeji je sagrađen veličanstveni amfiteatar sa 20.000 mesta koji se i danas može videti. Bio je to jedan od prvih amfiteatara od kamena sagrađenih namenski za gladijatorske borbe. Do tada, one su se uglavnom održavale ili u drvenim amfiteatrima, ili u građevinama podignutim za druge namene poput pozorišta i hipodroma. Novi amfiteatar bio je jedan od simbola prosperiteta i bogatstva koji je Pompeja ostvarila pod rimskom vlašću.²

Gladijatorske borbe u Rimu u carsko doba nisu bile ni blizu. Rimski gladijatori bili su uglavnom vrhunski utrenirani i dobro plaćeni profesionalci, koji su simuliranjem opasnih udaraca, pomalo nalik modernim kečerima, dovodili publiku do ushićenja. Ovaj sport dakako nije bio bez rizika, i povrede su bile česte, a bilo ih je i sa smrtnim ishodom, ali nije bio ni blizu onako krvav kako ga savremena kinematografija predstavlja. Izazovi na prave dvoboje na život i život i smrt u areni su se ponekad dešavali, no bili su srazmerno retki, i rimski istoričari pominju nekoliko takvih događaja kao svojevrsne kuriozitet. Gladijatori su imali status popularnih sportskih zvezda i gomile ostrašćenih obožavalaca. Navijači su se često organizovali u udruženja (*collegia*). Bučno navijanje bilo je uobičajeno, a nisu bili retki ni fizički obračuni, kako sa snagama reda tako i između samih navijača, što je prisustvo na tribinama činilo ponekad opasnijim nego u samoj areni.³

¹ Od izuzetno brojne literature o istoriji Pompeje i Nucerijske videti na primer: Ellis 2011; Belsito 2013.

² O gladijatorima i amfiteatru u Pompeji videti npr. Jacobelli 2003.

³ O gladijatorskim igrama videti npr. Isidori Frasca, 1980. O nasilju na javnim manifestacijama videti Cameron 1976, 185-186.

Vlasti su preduzimale razne mere predostrožnosti da spreče nasilje. Amfiteatri, uključujući i onaj u Pompeji, su građeni tako da se obezbedi kontrola mase i brzo pražnjenje tribina u slučaju potrebe. Imperator Oktavijan Avgust doneo je poseban propis o redosledu sedenja na javnim manifestacijama. Snage gradskih službi reda, pa i vojska, često su bili prisutni na ovakvim događajima, naročito u prestonici.⁴

2. TACITOV OPIS NAVIJAČKOG MASAKRA IZ 59. GODINE

Glavni izvor o događaju koji je predmet ovog rada je opis koji potiče od rimskog istoričara Tacita:

Tac. *Ann.* 14.17 *Sub idem tempus levi initio atrox caedes orta inter colonos Nucerinios Pompeianosque gladiatorio spectaculo quod Livineius Regulus, quem motum senatu rettuli, edebat. quippe oppidana lascivia in vicem incessentes probra, dein saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. ergo deportati sunt in urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum aut parentum mortis deflebant. cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos eius modi coetu Pompeiani collegiaque quae contra leges instituerant dissoluta; Livineius et qui alii seditionem conciverant exilio multati sunt.*

(U to vreme zbog beznačajnog povoda izbilo je krvoproliće među kolonima iz Nucerije i Pompeje na gladijatorskim igrama koje je organizovao Livinej Regul, koji je pre toga bio isključen iz Senata. Sve je počelo od dobacivanja lascivnih uvreda karakterističnih za palančane, zatim kamenica, da bi potom bilo izvučeno oružje, pri čemu je prevladala rulja Pompejanaca, kod kojih su se igre održavale. I tako su mnoga izranjavana tela Nucerinaca doneta u Grad (Rim), i mnoga deca i roditelji su oplakivali mrtve. Ovu je stvar princeps delegirao Senatu, Senat predao konzulima. I potom je stvar ponovo predata senatorima, koji su Pompejancima zabranili da organizuju takve javne događaje, i raspuštena su udruženja koja su osnovali suprotno zakonima; Livinej i svi ostali koji su doprinedeli izazivanju nemira su kažnjeni izgnanstvom.)

Godine 59. nove ere, političar po imenu Livinej Regul⁵ organizovao je gladijatorske igre u amfiteatru u Pompeji.

Po Tacitovoj pripovesti, na igrama su najpre navijači iz Pompeje i Nucerije razmenili niz „seljačkih“ verbalnih uvreda. Nakon toga poletele su i kamenice.

⁴ O Avgustovom Zakonu o rasporedu sedenja na javnim manifestacijama videti: Rawson 1987.

⁵ O ovoj ličnosti ne znamo gotovo ništa pouzdano. Po Tacitu, on je nešto pre toga bio isključen iz Senata, i možda je imao nameru da sponzorisanjem i organizovanjem javnog spektakla dobije podršku da bi se vratio u Senat. Nije izvesno da li je u pitanju rođak istoimenog konzula iz 18. godine nove ere. Skoro sigurno nije u pitanju ista ličnost: ovaj prvi Livinije Regul je verovatno imao oko 50 godina kada je postao konzul, te bi prema tome ako je bio živ 59. godine imao oko 90. Takođe nije poznato zašto je bio isključen iz Senata. O Livineju Regulu videti npr. Syme 1981, 189.

Zatim je upotrebljeno i oružje. Mnoštvo ljudi je ranjeno i povređeno. Iako je žrtava svakako bilo i među Pompejancima, Nucercinci su bili ti koji su izvukli deblji kraj, svakako zato što su Pompejanci, budući na domaćem terenu, bili brojniji.⁶

Nakon toga stanovnici Nucercije krenuli su u marš na Rim gde su održali demonstracije tražeći pravdu. Izgleda da su se organi vlasti ustezali da se prihvate rešavanja ovog slučaja, izgovarajući se da nije u njihovoj nadležnosti. Imperator Neron je stvar delegirao Senatu, ovaj konzulima, da bi zatim stvar bila opet prenet na Senat.

Na kraju, Senat je očigledno utvrdio da su Pompejanci prevashodno odgovorni za masakr, jer su bar dve od tri mere koje je doneo bile uperene protiv njih. Prve dve bile su administrativnog karaktera i uperene samo protiv Pompeje, a treća sudskog karaktera i njome su možda bili pogođeni i neki Nucercinci: prvo, Pompejancima se zabranjuje da organizuju gladijatorske igre na period od deset godina; drugo, sva udruženja navijača koja su protivpravno ustanovljena u ovom gradu se raspuštaju; treće, organizator igara Livinije Regul i nekolicina drugih osoba koje su označene kao organizatori ili podstrekači nasilja osuđuju se na progonstvo.

U daljem tekstu najpre ćemo predstaviti opšti kontekst događaja. Zatim ćemo posebno analizirati pravne aspekte, polazeći od nadležnosti za donošenje mera, kao i svaku od tri donete mere od strane Senata ponaosob.⁷

3. MERA ZABRANE ORGANIZOVANJA GLADIJATORSKIH IGARA

Mera ograničenja održavanja određenih manifestacija ili propisivanja strožih uslova za organizaciju istih nisu bile nepoznate statim Rimljanima ni pre ovog događaja. Između ostalog, imperator Tiberije je privremeno ukinuo državno sponzorstvo gladijatorskih igara, zbog čega je njihov broj značajno smanjen. Takođe za vreme Tiberija, 27. godine nove ere, povodom urušavanja amfiteatra u Fideni u kojem je poginulo ili povređeno na desetine hiljada ljudi, doneta je senatska odluka kojom su propisani stroži uslovi za organizovanje gladijatorskih igara. Između ostalog, propisan je minimalni imovinski cenzus za organizatore ovakvih igara, i obaveza da u posebnom postupku bude ispitana čvrstina terena na kojem će se graditi amfiteatri za gladijatorske borbe.⁸

⁶ Iako je sukob počeo u amfiteatru, izvesno je da je pokolj navijača iz Nucercije nastavljen i na ulicama Pompeje, dok su pokušavali da pobegnu sa stadiona. Jedna freska (Museo archeologico di Napoli, n. 112222) koju su arheolozi otkrili u Pompeji, koja prikazuje pokolj navijača Nucercije, to jasno pokazuje. Kuća je pripadala građaninu Pompeje po imenu Anije Anicet, koji je možda bio bivši gladijator (n.1.3.23) Činjenica da je odlučio da ukrasi svoju kuću ovakvom slikom, kao svojevrsnim podsećanjem na „dan kada su nucercinci dobili što su zaslužili“, pokazuje stepen mržnje koji je postojao među stanovnicima dva grada.

⁷ Problem navijačkog nasilja nije izgubio svoju aktuelnost ni danas. Od veoma brojne literature o ovoj problematici u savremenom pravu videti npr. Stanić, Đorđević, 2023; Stanić, 2023, 113-128; Marjanović 2024.

⁸ Tac. *Ann.* 4. 62.

No, mera potpune zabrane gladijatorskih igara bila je retka. Država se retko usuđivala na ovaj korak, jer su igre bile značajan instrument kojim su mase držane u pokornosti time što su ispunjavale slobodno vreme besposlene mase koje bi inače moglo biti ispunjeno subverzivnim aktivnostima. U tom smislu je mera doneta protiv Pompeje bila izuzetna.

No, kakav je bio njen stvarni značaj, i da li je zaista primenjena u praksi? Malo je verovatno da je amfiteatar bio zatvoren punih deset godina. Po svemu sudeći, bile su zabranjene samo borbe između gladijatora, ali javni spektakli druge vrste poput lova na divlje zveri i atletskih takmičenja izgleda da su održavani i dalje. Moguće je da je 62. godine zabrana u potpunosti ukinuta, samo tri godine nakon što je doneta. Verovatno je tome doprineo zemljotres koji je te godine pogodio Pompeju (Tac. *Ann.* 15. 22) i teško oštetiо grad (najava velike erupcije koja će ga potpuno uništiti 17 godina kasnije), zbog čega su vlasti želele da odobrovolje narod priređujući spektakle u rekonstruisanom amfiteatru. Možda je izvesnu ulogu imala i carica Popeja Sabina kojom je imperator Neron oženio te godine. Naime, ona je izgleda posedovala vilu u Pompeji, a i porodica njene majke je živela u tom gradu.⁹

4. MERA ZABRANE NAVIJAČKIH UDRUŽENJA

U Rimu, tokom perioda republike postojala je široka sloboda osnivanja najraznovrsnijih udruženja. Načelno, udruženja su se morala baviti delatnošću koja nije zabranjena zakonom, ali postojala je pravna pretpostavka da je delatnost kojom se bave dozvoljena. Registracija ili odobrenje vlasti nisu bile uslov za osnivanje udruženja. Vlasti su mogle zabraniti rad udruženja ako bi uočile nezakonitosti. U praksi mnoga udruženja, posebno sportskih navijača, predstavljala su naoružane bande. Jedan broj takvih udruženja je bio, recimo, 80. godine p. n. e. zabranjen jednom senatskom odlukom, koja je ubrzo ukinuta Klodijevim zakonom o udruženjima, koji je zakon pored toga i zvanično regulisao dotadašnju praksu osnivanje novih udruženja bez potrebe prethodnog odobrenja (predlagač ovog zakona i sam je kasnije ubijen u sukobu sa jednom suparničkom bandom).¹⁰

Regulativa o udruženjima je značajno pooštrena kada je u vreme imperatora Oktavijana Avgusta doneta *lex Iulia de collegiis*, kojim su ukinuta sva postojeća udruženja osim nekih taksativno nabrojanih koja su imala dugu tradiciju, dok je za osnivanje novih bilo potrebno odobrenje senata koji je imao da proceni da li je njihovo osnivanje u javnom interesu.¹¹ Time je zaveden red, ali tek za kratko. Nedugo zatim doneta je jedna senatska odluka kojom je omogućeno osnivanje religijskih udruženja bez odobrenja senata, pri čemu kriterijumi za to šta će se

⁹ Beard 2008, 46.

¹⁰ O *lex Clodia de sodalitatibus* videti Cic. *In Pis.* 4; Cic. *Pro Sest.* 25; Cic. *Ad Att.* 3.15; Cass. Dio 38.13.

¹¹ O rimskim kolegijama videti npr. Della Corte, 1940; De Robertis 1955; Longo 1963; Liebanam 1896; Romac 1968; Randazzo 1991-1992.

smatrati religijskim udruženjem nisu bili jasnije definisani. Ova rupa u zakonu je smesta iskorišćena i uskoro su osnovana brojna nova „religijska“ udruženja, među kojima su bile i brojne bande naoružanih navijača, o čemu svedoči Tertulijan, bar kada se radi o navijačima na hipodromu.¹²

No, vlasti su i dalje mogle da zabrane rad udruženja ako bi se utvrdilo da njihov rad nije u skladu sa zakonom. Takvo udruženje bilo bi proglašeno za nedozvoljeno – *collegium illicitum*, i raspušteno. U slučaju da se aktivnost nedozvoljenog udruženja nastavi uprkos zabrani, članovi su mogli biti podvrgnuti krivičnom gonjenju i strogo kažnjeni. Izvori nedvosmisleno svedoče da je pripadnost nedozvoljenom udruženju u najgorem slučaju mogla povlačiti i smrtnu kaznu. Između ostalo, neki smatraju da je pripasnost nedozvoljenom udruženju bilo razlog zbog kojeg su hrišćani proganjani. Ipak, odnos vlasti prema nedozvoljenim udruženjima često se menjao. Na primer, bahantska udruženja koja su organizovala orgijastičke svetkovine u čast boga Dionisa više puta su zabranjivana i dopušтана.¹³

Navijačka udruženja u Rimu su imala stepen političkog uticaja koji je danas nezamisliv i izuzetno su retki primeri njihove zabrane. Dovoljno je reći da su, recimo, udruženja navijača u hipodromu u prestonici trajala vekovima. Čak ni u slučaju otvorene pobune, vlasti se nisu usuđivale da ih zabrane. I zeleni i plavi preživeli su pobunu Nika u kojoj je imperator Justinijan zamalo linčovan a 30.000 ljudi poginulo.¹⁴ Od sredine petog veka navijači su praktično postali ustavni faktor, i aklamacija novog vladara od strane navijača u hipodromu je postala standardni deo ceremonije krunisanja istočnorimskih vladara.¹⁵ No, izvesno je da lokalne navijačke grupe, jednostavno, nisu imale toliki politički uticaj kao one u prestonici. Samo time se može objasniti da se Senat usudio da donese odluku o zabrani pompejanskih navijačkih grupa.

5. KAZNA PROGONSTVA

Pored administrativnih mera, doneta je i mera kazne egzila, kako za organizatora igara, tako i za kolovođe nemira. Za razliku od navedenih administrativnih mera koje se mogu smatrati izuzetnim, kazna progonstva bila je česta i uobičajena mera za odstranjivanje podstrekača nemira. Poznato je više slučajeva progonstva glumaca čiji su se obožavaoci obračunavali kako međusobno tako i sa snagama reda u prvom veku, često sa smrtnim ishodom. Za razliku od mera zabrane organizovanja igara i zabrane navijačkih udruženja, ovde se po svemu sudeći radilo o sudskoj kazni za neki javni delikt. Nije rečeno koji je oblik progonstva u pitanju, ali najverovatnije se radi o progonstvu u stalno mesto boravka,

¹² Tertull. *De Spectaculis*, 9

¹³ Dihle, 1960.

¹⁴ O navijačima u Justinijanovo vreme videti npr. Dell'Oro, 1990.

¹⁵ Porphyrogenitus, *De Caer.* 1.91-95.

obično neko ostrvo ili grad u provinciji, bez oduzimanja građanstva i konfiskacije imovine, poznato u pravnoj terminologiji kao relegacija. Ipak, nije potpuno nemoguće da je u pitanju stroži oblik progonstva poznat kao deportacija ‘progonstvo u kažnjeničku koloniju na pustom ostrvu ili pustinjskoj oazi, uz gubitak građanstva i konfiskaciju imovine.’¹⁶ Takođe ne znamo da li je progonstvo u ovom slučaju bilo doživotno ili privremeno.

Nije jasno ni šta je pravni osnov za kažnjavanje. Za podstrekače nemira, to bi mogla biti pripadnost nedozvoljenom udruženju, ali će pre biti da je u pitanju kazna na osnovu Julijeveg zakona o javnom i privatnom nasilju.¹⁷ Međutim kad se radi o organizatoru igara, budući da najverovatnije on nije namerno učestvovao u organizaciji nasilja, pravni osnov je morao biti neki drugi. Poznato nam je u bar još jednom slučaju da je organizator igara kažnjen zbog propusta u organizaciji progonstvom – Atilije koji je organizovao već pomenute gladijatorske igre u Fideni kažnjen je zbog toga što se amfiteatar srušio zbog slabe konstrukcije i prevelikog broja gledalaca.¹⁸ Donekle je čudno da u ovom slučaju javni delikt nastaje iz nehata, što nije tipično za rimsko klasično pravo. Ipak, postoje slučajevi u kojima je izazivanje smrtno posledice iz nehata izricana javnopravna kazna, i to upravo kazna progonstva.¹⁹ Moguće je da je u pitanju kazna po Kornelijevom zakonu za ubistva,²⁰ ublažena zbog toga što je delikt počinjen iz nehata. No, moglo bi se raditi o *ad hoc* kazni ustanovljenoj u konkretnom slučaju.

6. ZAKLJUČAK

Mera desetogodišnje zabrane organizovanja igara najverovatnije se odnosila samo na gladijatorske igre i po svemu sudeći je imala ograničen domašaj. Verovatno se odnosila samo na gladijatorske igre u striktnom smislu, a ne i na druge slične javne spektakle. Osim toga, moguće je da je ukinuta posle samo tri godine.

Mera zabrane određenih navijačkih udruženja je izuzetna kao takva u rimskoj istoriji, zbog značaja i političkog uticaja koji su ovakva udruženja imala. Verovatno da se ovakva mera mogla doneti iz razloga što su provincijska udruženja imala manji politički uticaj nego ona u prestonici, na čiju zabranu bi se teško moglo i pomisliti, i to i u slučaju mnogo gorih incidenata. Čak i u ovom slučaju, izvesno oklevanje Senata da se prihvati rešavanja ovog slučaja, što je učinjeno tek nakon što mu je imperator delegirao slučaj i nakon što su konzuli odbili da prihvate nadležnost, može se objasniti strahom od reakcije navijača.

Kazna progonstva za organizatora igara izrečena je verovatno na osnovu Kornelijeveg zakona o ubicama i trovačima ili predstavlja *ad hoc* ustanovljenu

¹⁶ O oblicima prognošta u klasičnom pravu videti: Von Holtendorff, 1975.

¹⁷ D.48.6; D.48.7; D.22.5.3; I.4.18; P.S.5.26; CO.9.2;

¹⁸ Tac. *Ann.* 4. 62.

¹⁹ Videti npr. Aličić, 2013; Aličić, 2017, 171-178.

²⁰ O *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* videti posebno D.49.8

sankciju *sui generis*, ublažena na osnovu toga što je štetna posledica nastala iz nehata, zbog propusta u organizaciji. Kazna za podstrekače i kolovođe nereda izreknuta je verovatno na osnovu Julijevoog zakona o javnom i privatnom nasilju, ili, eventualno, zbog nedozvoljenog udruživanja. Radilo se verovatno o progonstvu u vidu relegacije bez oduzimanja građanstva i imovine, mada nije isključeno, pogotovo u slučaju podstrekača i kolovođa nereda, da se radilo i o deportaciji.

Samir Aličić, PhD

Scientific associate of the Institute of Comparative Law of Belgrade

Full professor of the Faculty of Law of the University of East Sarajevo

MASSACRE OF FANS FROM NUCERIA IN POMPEII IN 59 A. D. – LEGAL ASPECTS

Summary

Subject of this research is a massacre of the fans from the roman town of Nuceria by the fans from the town of Pompeii that took place in the 59 A. D. in a mass fight that on the gladiatorial games held in Pompeii, described by roman historian Tacitus. Author analyses, on the basis of the wider historical and legal context, the legal measures undertaken by the roman Senate in occasion of this event: prohibition on organizing games in the period of ten years for the town of Pompeii, prohibition of certain fan clubs coinvoltd in the massacre, and punishment of exile for organizer of the games and for instigators and perpetrators of the massacre. On the basis of a comparative analysis of legal and literal sources, author is trying to establish what was the legal qualification of the case, on basis of which these measures have been brought, and what their effect was.

Keywords: Sport; Law; Roman Law; Hooliganism; Violence on Sport Events; Gladiatorial Games.

LITERATURA

Aličić, Samir, “Jedna zabava u Španiji saa tragičnim ishodom i problem imovinske štete u slučaju ubistva slobodnog čoveka u rimskom pravu (CO.1.11)”, *Zbornik Matice srpske za klasične studije* 15/2013, 119-134.

Aličić, Samir, *Imovinska šteta u rimskom klasičnom pravu*, University Press, Sarajevo 2017.

Beard, Mary, *The Fires of Vesuvius: Pompeii Lost and Found*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2008.

- Belsito, Francesco, *Storia di Nocera. Monumenti, personaggi, leggende*, Editrice Gaia, Angri 2013.
- Cameron, Allan, *Circus Factions: Blues and Greens of Rome and Byzantium*, Oxford University Press, Oxford 1976.
- Cass. Dio 38.13
- Cic. *Ad Att.* 3.15
- Cic. *In Pis.* 4
- Cic. *Pro Sest.* 25
- De Robertis Francesco M., *Il fenomeno associativo nel mondo romano. Dai collegi della*
- Della Corte, M., “La Iuventus e l’organizzazione della gioventù”, *Atti del V Congresso Nazionale di studi romani 2/1940*, 350-356
- Dell’Oro A., “Giustiniano: Manifestazioni sportive e tifosi”, *Accademia Romanistica Costantiniana. Atti VIII Convegno*, Napoli 1990, 623-628,
- Dihle. A., “Zum SC de bacchanalibus”, *Hermes* 90/1960, 376-379.
- Ellis, J. R. Steven, *The Making of Pompeii. Studies in the History and Urban Development of an Ancient Town*, Journal of Roman Archeology, 2011
- Isidori Frasca R., *Ludi nell’antica Roma*, Bologna, Patròn, 1980
- Jacobelli, Luciana, *Gladiators at Pompei*, Getty Publications, Los Angeles 2003.
- Liebanam, Wilhelm, *Zur Geschichte und Organisation des römischen Vereinswesens. 3 Untersuchungen. Neudruck der Ausgabe*, Aalen, Scientia, Leipzig 1896.
- Longo, Giannetto, “Lex Julia de collegiis”, *Novissimo Digesto Italiano IX*, Torino 1963, 810-811.
- Marjanović, Đorđe, „Mera bezbednosti zabrane prisustvovanja sportskim priredbama“, *Međunarodna naučna konferencija Izazovi i otvorena pitanja uslužnog prava - tom 1*, Pravni fakultet Univerziteta, Institut za pravne i društvene nauke, Kragijevac 2024, 315-335.
- Museo archeologico di Napoli, n. 112222
- Pompeii, n.1.3.23
- Porphyrogenitus, *De Caer.* 1.91-95
- Randazzo, S. “Senatus consultum quo illicita collegia arcentur (D. 47.22.1.1)”, *BIDR.* 94-95/1991-1992, 49-88
- Rawson, Elizabeth, “Discrimina Ordinum: the Lex Julia Theatralis”, *Papers of the British School at Rome* 55/1987, 83-114. *repubblica alle corporazioni del basso impero*, Libreria Scientifica Editrice, Napoli 1955.
- Romac, Ante, “Rimski kolegiji korporacije potsklasicnog perioda i njihov znacaj [= I collegia corporazioni romani nel periodo post-classico e il loro carattere]”, *Spomenica Horvatu* 1968, 413-428
- Stanić, Miloš – Đorđević, Miroslav, „Pravila UEFA o bezbednosti na fudbalskim utakmicama“, *Zbornik radova sa Druge memorijalne naučne konferencije „Predrag Marić“*, Beograd 2023, 469-485.

- Stanić, Miloš, *Uvod u fudbalsko pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd 2023
- Syme, Ronald, “The Early Tiberian Consuls”, *Historia* 30/1981, 189-202.
- Tac. *Ann.* 13. 31
- Tac. *Ann.* 14.17
- Tac. *Ann.* 15. 22
- Tac. *Ann.* 4. 62
- Tertull. *De Spectaculis*, 9
- Von Holtzendorff, F. *Die Deportationsstrafe in römischen Altertum. Hinsichtlich ihrer Entstehung und rechtsgeschichtlichen Entwicklung dargestellt*, Aalen, Scientia Verlag, 1975

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

796.332:34.05(082)

SRPSKI fudbal : uporednopravni izazovi i perspektive. 4 = Serbian football : comparative law challenges and perspectives. 4 / urednik, editor Miloš Stanić. - Beograd : Institut za uporedno pravo = Belgrade : Institute of Comparative Law, 2024 (Beograd : Birograf komp). - 182 str. ; 24 cm

Tiraž 150. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-82582-27-4

1. Станић, Милош, 1983- [уредник]
а) Фудбал -- Упоредноправни аспект -- Зборници

COBISS.SR-ID 158750473